

S. Geda „Lietuva vampyrų žeme“ (iš Sigita Geda „Babilono atstatymas“, Vilnius, 1994 m.) interpretacija

Sigitas Geda (g. 1943 m.) ne vieno lietuvių literatūros kritiko yra pelnytai vadinamas gyvuju lietuvių literatūros klasiku. Tai vienas iš iškiliausių šio laikmečio lietuvių poetų, kurio kūrybinis kelias apima net penkis dešimtmečius. Kūrybinis braižas yra savitas, ypatingas savo sodriomis ir net drastiškomis poetinėmis priemonėmis. Sigita Geda – novatorius ir eksperimentatorius, jo kūryba kartais vertinama prieštaringai ar sukelia polemiką, ypač dėl savo poetinės išraiškos formų ir priemonių, tačiau nė vieno skaitytojo nepalieka abejingo.

Eilėraštis „Lietuva vampyrų žeme“ sukurtas 1991 metais. Pavadinimas skamba iššaukiančiai, provokuojančiai, - iškart kyla klausimas, kas Lietuvoje galėtų būti vadinama vampyrais. Eilėraščiui paantraštė paaiškina, kad bus kalbama apie aktoriaus gyvenimą. Kūrinio tema sena kaip pasaulis ir tuo pačiu visada aktuali: menininko ir visuomenės santykis. Ši tema šakojasi į kelias ryškias potemes.

Eilėraštis pradamas pasvarstymu apie aktoriaus reikalingumą visuomenei:

*Žmonės žino; kad esi tu,
kartais prašo pasirodyt,
reikalingas tavo žestas,
tavo akys, tavo žodis.*

Tokia yra menininko paskirtis – duoti žmonėms tai, ko jie iš tavęs tikisi, ir prasmingas būna gyvenimas to menininko, kurio veiklos vaisiai iš tiesų laukiami ir reikalingi. Toks yra ir eilėraščiui lyrinis „aš“, kuris įkūnytas vienaskaitos antrojo asmens forma „tu“ – ši meninė išraiškos priemonė suteikia kūriniui intymumo, betarpiškumo. Iš šio menininko, aktoriaus, norima „pasirodymo, žestu (lietuviška transkripcija turėtų būti „gestas“), akių, žodžių“ – tai yra, vaidybos, aktoriaus meninio meistriškumo rezultatų. Tačiau jau kitame poetiniame vaizde iškyla problema: atsiskleidžia lyrinio „aš“ tam tikrų vidinių abejonių, prieštaravimų, netgi pajuntamas tam tikras jo vidinis nestabilumas, disharmonija:

*Tu esi kažkur nugrimzdęs,
didis, mažas, nelaimingas,
tau taip pat kažin ko trūksta, nori
būti reikalingas.*

Eilėraščiui lyrinis „aš“ savo viduje jaučiasi „mažas ir nelaimingas“, jam kažko trūksta, kad galėtų pajusti dvasinę harmoniją. Gal jis abejoja ar nėra pakankamai tikras savo meno, savo darbo reikalingumu? Kad ir būdamas didis visuomenės akyse, menininkas sielos gelmėse dažnai kenčia dėl įvairių sudėtingų peripetijų, - ir tai natūralu, juk menininkai paprastai subtiliau ir jautriau negu kiti priima tikrovę su visais jos iššūkiais, ir jų išgyvenimai dažnai būna gerokai gilesni ir intensyvesni.

Tolesnės eilėraščiui eilutės patvirtina, jog lyrinis „aš“ – aktorius – labiausiai jaudinasi dėl to, kaip tuo geriau atlikti savo, kaip menininko, paskirtį ir tuo įprasinti savo būtį:

*Ir, kliedėdamas iš džiaugsmo,
mintyse renkies drabužį,
su žmona, vaikais tariasi (...)*

Išgyvenimų stiprumą pabrėžia hiperbolė „kliedėdamas iš džiaugsmo“.

Žinoma, aktoriaus, kaip ir kiekvieno menininko, darbo galutinis įvertinimas yra visuomenės

pripažinimas:

*(...) mintyse esi užbūręs
visą šalį, visą tautą,
arba bent jau vieną žmogų (...).*

Menininko darbas tik tuomet prasmingas, kai jis susilaukia pripažinimo. Taigi ir eilėraščio lyrinis „aš“ svajoja apie tai. Žodis „užburia“, panaudotas kaip hiperbolė, parodo tos svajonės mastą. Užburti „visą šalį, visą tautą“ ... Na tebūnie kad ir ne minios pripažinimas, tebūnie nors „vieno žmogaus“. O jei ne? Jei pripažinimo nesulaukiama? Nuo tokių būgštavimų neapsaugotas niekas. Ir staiga kitame vaizde iškyla visai netikėta eilėraščio kulminacija („Bet skambutis ir – iš aukšto, <..>“) Turbūt šis jaudulys visuomet glūdi kiekvieno menininko pasąmonėje ir yra jo veiklos varomoji jėga. Ši problema yra amžina kaip ir pats menas:

*Nieko, arba šlykščiai tau
Meluoja, velia, kleidžia (...).*

Paaikškėja, jog eilėraščio lyrinis „aš“, kaip menininkas, yra visiškai priklausomas nuo neįvardytos aukštesnės jėgos, kuri „vienu skambučiu“ gali pakeisti menininko likimą. Šiose metaforose – „skambutis“, „iš aukšto“, „iš aukštai“, „nuleidžia“ – nesunku atpažinti biurokratinės, korumpuotos visuomenės realijas, kur menas gali būti perkamas ir paperkamas, kur veikia „savo klando“ dėsniai, kur menininkas yra tik sraigtelis didžiulėje biurokratinėje sistemoje, kur jis neturi jokios meninės laisvės, ir visi jo kūrybiniai sumanymai atsimuša į direktyvas, „nuleistas iš aukščiau“. Čia galima įsivaizduoti įvairias konkrečias situacijas: koks nors funkcionierius suvaržė aktoriaus kūrybinę laisvę? Primetė nepriimtinius meninius sprendimus? O gal tiesiog „nušalino nuo vaidmens“? Bet kuriuo atveju, esmė yra visiška menininko priklausomybė nuo „force majeure“, tai yra, nuo nenugalimų jėgų, ir būtent tai yra pagrindinė, ryškiausia eilėraščio problema, eilėraščio kulminacija. Ši skaudi menininko problema vėlgi yra sena kaip pats menas ir aktuali bet kurioje visuomeninėje santvarkoje, jei joje egzistuoja biurokratija, korupcija, kitos skaudžios socialinės negerovės.

Po tokios staigios eilėraščio kulminacijos, kurios staigumo ir ryškumo pasiekta paprasčiausiai pavartojant priešinamąjį jungtuką „bet“, eina atomazga, kuria sukuriama žlugimo, nusivylimo, beviltiškumo nuotaika:

*(...) ir ūmai regi, kad viskas,
amen, piššš, nėra baliono,
sielos, atminties, kapeikos,
bezdalai iš medaliono!*

Visos menininko viltys sprogo kaip balionas. Šią metaforą poetas paryškina garsažodžiu „piššš“. Žlugo visos meninės aspiracijos, ir menininko būtis tuomet netenka dvasinės prasmės.

Paskutinėje eilėraščio eilutėje galima išvelgti ir materialinės menininko gerovės motyvų: „kapeikos“. Šią metaforą būtų galima interpretuoti dvejopai: sovietinės santvarkos laikais šis žodis dažnai perkeltine prasme buvo vartojamas norint pabrėžti piniginės sumos ar šiaip kokios nors materialinės vertės menkumą. Tačiau tas pats žodis perkeltine prasme galėjo reikšti ir pelną! Vėlgi, galima nevienareikšmiškai suvokti eilėraščio meninio vyksmo atomazgą. Gal iš šio aktoriaus, eilėraščio lyrinio „aš“, atimami vaidmenys ir jis, be patirtų dvasinių žaizdų, dar susiduria ir su materialinėmis išlikimo problemomis? O gal eilėraščio aktorius tiesiog „nuperkamas“, ir už didesnę pinigą jis priverstas vykdyti nurodymus „iš aukščiau“?

Paskutinė kūrinio frazė yra grubi stačiokiška metafora „bezdalai iš medaliono“. Kas tai? Gal atsisveikinimas su puoselėtais idealais? O gal buvusio pripažinimo priminimas? Toks šiurkštus meninis vaizdas eilėraščio pabaigoje idėjine prasme ryškiai kontrastuoja su pirmąja eilute: „Žmonės

žino; kad esi tu“. Bet kuriam menininkui būtų skaudus jo meninės, vidinės laisvės suvaržymas, juolab skaudu menininkui, kuris mato tikrai savo menu esąs reikalingas žmonėms.

Taigi eilėraščio problematika apima menininko ir visuomenės santykius: menininko priklausomybė nuo korumpuotoje visuomenėje veikiančių funkcionierių, kurie įsiskverbia ir valdo visas visuomenės gyvenimo sritis, taigi ir meną, kurio suvaržymas reiškia jo žlugimą, mirtį. Tai yra pagrindinė, kulminacinė kūrinio problema. Eilėraštyje dar galima išvelgti porą kitų menininkams svarbių problemų: tai menininko veiklos reikalingumas visuomenei ir menininko pripažinimas.

S. Gedos eilėraščio „Lietuva vampyrų žeme“ problematika apskritai nėra nauja. Šios menininko ir visuomenės santykių problemos, galima sakyti, atsirado tuomet, kai žmonijos istorijoje susiformavo menininkai, kaip tam tikra kategorija žmonių, kurie kuria meną likusiai visuomenės daliai ir iš to pragyvena. Tačiau priklausomai nuo istorijos tarpsnio, nuo visuomeninės santvarkos ši problematika įgauna skirtingų niuansų. Turint galvoje, kad analizuojamas eilėraštinis sukurtas 1991 metais, galima spėti, jog poetas galbūt turėjo galvoje nesenus sovietinės santvarkos laikus, juolab kad pavartota aniams laikams būdingų žodžių, metaforų. O galbūt ir tais pačiais, 1991-aisiais, jau nepriklausomoje Lietuvoje, tebeveikė tie patys biurokratijos, korupcijos ir kiti mechanizmai ... Galbūt tos problemos buvo ir bus tokios pat amžinos, kaip ir menas?

Analizuotasis eilėraštinis nepasižymi nei tradicine, nei labai novatoriška poetine forma. Šis kūrinys svarbus savo turinio ir problematikos aktualumu – tai menininko laisvė, taip pat menininko paskirtis ir jo gyvenimo prasmė. Šie dalykai yra globalūs ir aktualūs visais laikais. S. Gedai visada rūpėjo žmogus ir jo būtis, – apie tai jis kalba savo poetinėje kūryboje, eseistikoje, literatūros kritikoje, pasisakymuose. Analizuotasis eilėraštinis kaip tik ir vaizduoja mažo žmogaus – šiuo konkrečiu atveju menininko – likimą susidūrus su jį valdančia neįvardinta sistema.

Pabaigoje derėtų sugrįžti prie intriguojančio pavadinimo – „Lietuva vampyrų žemė“. Taigi kas tie vampyrai, gyvenantys Lietuvoje? Ar tai tie neįvardyti veikėjai, visaapimančios sistemos dalyviai, kurie vienu skambučiu, vienu paliepiamu kardinaliai pakeičia menininko likimą? Ir jeigu jie yra vampyrai, čiulpiantys kūrėjo syvus, – argi tik Lietuva yra tokių vampyrų žemė? Tai, kad poetas išvelgė šią problemą Lietuvoje, turbūt sąlygojo laikmečio padiktuotas problemas aktualumas.